

Институт за икономически изследвания при БАН

ИКОНОМИЧЕСКИ РАСТЕЖ: СТИМУЛИ И ОГРАНИЧИТЕЛИ

международна научна конференция

**6 – 7 октомври 2014 г.
София**

**ГорексПрес
София, 2015**

Книгата представлява сборник с доклади от международна научна конференция „Икономически растеж: стимули и ограничители“, организирана от Института за икономически изследвания при БАН, и проведена на 6-7 октомври 2014 г. в София. Докладите, представени на конференцията, бяха в следните основни направления: влияние на международните икономически отношения, ресурси и растеж, висше образование и наука, инвестиции и бизнес климат, иновации и икономически растеж, корпоративно управление и пазар на труда и социални проблеми.

НАУЧНА РЕДАКЦИЯ

Проф. д-р Митко Димитров
Проф. д-р Искра Христова-Балканска
Проф. д.ик.н. Росица Рангелова
Проф. д.ик.н. Росица Чобанова
Проф. д-р Татяна Хубенова
Проф. д-р Искра Белева
Доц. д-р Матю Матев
Доц. д-р Дарина Русчева
Доц. д-р Спартак Керемидчиев

Текст дизайн – Диана Димитрова

СЪДЪРЖАНИЕ

ПЛЕНАРНИ ДОКЛАДИ

Will Bartlett – <i>Interdependence between Core and Peripheries of the European Economy: Secular Stagnation and Growth in South East Europe</i>	9
Йордан Христосков – <i>Инфраструктурата на териториалните единици – като фактор за икономически растеж</i>	23
Emil Dinga – <i>The Fiscal Compact and the Comparative Budgetary Advantage</i>	34

ВЛИЯНИЕ НА МЕЖДУНАРОДНИТЕ ИКОНОМИЧЕСКИ ОТНОШЕНИЯ

Татяна Хубенова-Делисивкова – <i>Съвременните концепции за икономическия растеж и модернизацията в световната икономика: предизвикателствата пред ЕС и алтернативи за България</i>	51
Искра Христова-Балканска – <i>Реиндустриализацията и икономическия растеж в Европа: изводи за България</i>	70
Adina Criste – <i>Financial Instability under the Spotlight of Central Banking</i>	80
Емил Панушев – <i>Споразумението между САЩ и ЕС – възможности за българската икономика</i>	88
Tudor Ciumara and Iulia Lupu – <i>Romanian and Bulgarian Demographics and Fiscal Sustainability</i>	98
Калоян Симеонов – <i>Влияние на регулирането на финансовите пазари върху икономическия растеж в ЕС</i>	107
Нели Попова – <i>Цена на външното финансиране и фискална устойчивост в страните от Европейския съюз</i>	121
Julia Stefanova – <i>A Comparative Overview of Selected Danube Region Stock Exchanges: the Way Ahead</i>	129
Васил Петков – <i>Структурните фондове на ЕС – предпоставка или ограничител на растежа в селското стопанство на България</i>	138
Едуард Маринов – <i>Политически детерминанти на икономическата интеграция</i>	148

РЕСУРСИ И РАСТЕЖ

Virginia Zhelyazkova – <i>The Bulgarian Banking System 2009-2013</i>	159
Виктор Йоцов – <i>Икономическият растеж през призмата на външния сектор</i>	168
Александър Тасев и Недялко Несторов – <i>Външната търговия като фактор за икономически растеж</i>	177
Катя Пейчева – <i>Отбранителни разходи и икономическо развитие</i>	185

ПОЛИТИЧЕСКИ ДЕТЕРМИНАНТИ НА ИКОНОМИЧЕСКАТА ИНТЕГРАЦИЯ¹

Едуард Маринов²

Въведение

Регионалната икономическа интеграция е една от основните тенденции на развитие на международните икономически отношения през последните десетилетия. Има многобройни примери, на практика навсякъде по света, които показват, че това не е изолирано събитие, а е истински глобален феномен. Задълбочаването на интеграцията в редица области е подкрепяно от регионални инициативи, особено в сферата на търговията, което води до създаването на много различни по своя географски и същностен обхват регионални споразумения и общности.

Теориите за икономическата интеграция изясняват основите на общественото благосъстояние и социално-икономическото сближаване при осъществяването ѝ. Не може обаче да се отрече очевидният факт, че икономическият и политическият елемент на интеграцията са взаимосвързани. Икономическите теории за интеграцията игнорират други, неикономически нейни аспекти. Не е възможно да се отделят икономическите от политическите елементи на интеграцията. Икономическите загуби и ползи от интеграцията в някои случаи са системно свързани с политически фактори.

Икономически ефекти от регионалната интеграция

Според повечето автори теорията на икономическата интеграция преминава през два етапа на развитие, като всеки от тях отговаря на съответните на времето на възникването си политически и икономически въпроси. Първият етап включва традиционните теории за икономическата интеграция, които обясняват възможните ползи от нея по отношение на търговията и често са наричани

¹ Докладът ми се подкрепя от проект BG051PO001-3.3.06-0053, финансиран по Оперативна програма "Развитие на човешките ресурси" /ОПРЧР/ и Европейския социален фонд (ЕСФ).

² Едуард Маринов е асистент в Институт за икономически изследвания при БАН, докторант във Варненски свободен университет, eddie.marinov@gmail.com.

статичен анализ на интеграционните споразумения. Вторите са новите теории за икономическата интеграция, които се развиват при променени икономически условия и търговска среда и често се наричат динамичен анализ на икономическата интеграция.

Статичен анализ

Изследванията, разглеждащи търговската интеграция и обясняващи теоретичните аспекти на преференциалните търговски споразумения, се базират на основополагащия труд на Джейкб Винер „По въпросите за митническия съюз“ от 1950 г. Тази книга е описвана като първото изследване на ползите от икономическата интеграция, което по подробен и критичен начин я анализира от икономическа гледна точка (Catudal, 1951, с. 210; Salera, 1951, с. 84).

Изследването на Винер е първото, в което се определят конкретни критерии за разграничаване на ползите и недостатъците на икономическата интеграция. Неговият т.нар. статичен анализ на икономическата интеграция разделя възможните ефекти от нея на вече добре познатите ефекти на създаване на търговия и отклонения в търговията.

За създаване на търговия се говори, когато при постигането на търговско споразумение между две държави търговията се измества от по-скъпо предлагаща дадена стока страна-членка към такава, която предлага същия продукт по-евтино. Отклонение в търговията е налице, когато вносът се измества от по-евтин доставчик от трета страна, неучастваща в интеграцията, към по-скъп доставчик в рамките на общността. Това се случва при прилагането на обща митническа тарифа, ако общността защитава по-скъпо предлагащия доставчик от държава, членуваща в нея.

Винер твърди, че създаването на търговия повишава благосъстоянието на дадена страна, докато отклоненията в търговията го намаляват. Той установява също, че „размерът има значение“, позовавайки се на икономистите от мащаба, при които колкото по-голяма е икономическата зона на митническия съюз, толкова по-вероятно е той да работи в посока към свободна търговия. Във връзка с ролята на митническия съюз за повишаване на икономическото благосъстояние на народите по света той казва: „...митническият съюз е само частично, несигурно и като цяло неперфектно средство за онова, което би могло да се постигне много по-пълно, сигурно и справедливо чрез недискриминаращо намаляване на търговските бариери на световно ниво...“ (Viner, 1950, с. 135). Казано накратко, теорията на Винер на практика означава, че държавите биха имали мотивация да се интегрират, ако е вероятно интеграцията да има за резултат повече статични ползи, отколкото загуби, или с други думи, повече създаване на търговия, отколкото отклонение в нея.

Много автори допълват статичния анализ на Винер, разглеждайки различни страни на въпроса за ефектите от интеграцията. Всички изследвания,

разширяващи анализа на Винер, стигат до заключението, че няма ясен отговор на въпроса дали митническият съюз повишава световното благосъстояние, или не. Както изтъква Мийд, „основният ни извод трябва да бъде, че не е възможно да се даде обща оценка на митническия съюз. Те могат да са или да не са инструменти за постигане на по-икономичното използване на ресурси. Всичко зависи от конкретните обстоятелства на конкретния случай“ (Meade, 1955, с. 107).

Динамичен анализ

Още през 60-те години на миналия век става ясно, че статичният анализ на създаването и отклонението в търговията не е достатъчен. Винер стига до извода, че всяка непреференциална търговска политика (свободна търговия) е по-добра от митническият съюз като средство за либерализиране на търговията, т.е. че по-доброто разпределение на ресурсите като аргумент за създаване на митнически съюз вече не е приложимо. Поради невъзможността на статичния анализ да оцени въздействието върху благосъстоянието Балаша въвежда нов инструмент за анализ на ефектите на икономическата интеграция върху благосъстоянието - динамичните ефекти, като средство за по-добро обяснение на причините и икономическите мотиви за създаването на митнически съюзи и на схеми на икономическа интеграция по принцип. Основна теза в международната икономика е, че свободната търговия на конкурентни пазари осигурява ефективност на производството и потреблението в целия свят и във всяка страна поотделно. Създаването на споразумения за преференциална търговия, мотивирано от идеите на статичния анализ, първоначално е смятано за промяна в посока към свободна търговия и е възприемано като средство за увеличаване на реалните доходи. Оказва се обаче, че това не е вярно – този анализ не дава прости отговори и принципи, поради което вниманието трябва да се насочи към динамичния анализ на икономическата интеграция (Sheer, 1981, с. 53).

Балаша (Balassa, 1961) и Купър и Масел (Cooper and Massell, 1965) са първите, които въвеждат концепцията за динамичните ефекти на икономическата интеграция. Това дава ново измерение на изследванията в тази област. Балаша дефинира основните динамични ефекти на интеграцията – „изгодите, извлечени от икономииите от мащаба, от рационализацията на производството и нарасналата инвестиционна активност, далеч превишават статичните ползи и вреди, свързани със създаването на търговия и отклоненията в търговията“ (Balassa, 1961, с. 117). Той обръща внимание и на влиянието на интеграцията върху пазарната структура и конкуренцията, повишаването на производителността, риска и несигурността. Шиф и Уинтърс обобщават дефиницията на динамичните ефекти на икономическата интеграция – те включват всяко нещо, което влияе върху темпа на повишаване на икономическия растеж на една държава в средносрочен план (Schiff and Winters, 1998, с. 179).

Много автори наричат статичния анализ на Винер и неговите допълнения стар

регионализъм, а под нов регионализъм разбират изследването на динамичните ефекти като нарастване на конкуренцията, инвестиционните потоци, икономииите от мащаба, технологичния трансфер, повишаването на производителността и др. Някои изследователи наричат двете теории първичен и вторичен регионализъм, а други търсят разлика по отношение на времевия период, за който се проявяват ефектите: „Краткосрочните статични интеграционни ефекти са свързани с първоначалната промяна в поведението на стопанските субекти, ... а дългосрочните ефекти на реструктуриране са свързани с подобряването на условията на функциониране на фирмите и ефективността им ... и повишаване на конкуренцията“ (Панушев, 2003, с. 37).

Новите теории за икономическата интеграция възникват заедно с промяната в икономическите условия. Лорънс (Lawrence, 1997, с. 18) правилно посочва, че силите, които движат интеграционното развитие, сега се различават драстично от тези, които стоят зад предходните вълни на интеграция – фактори като участието на частния сектор, конкуренцията, преките чуждестранни инвестиции и увеличената роля на услугите.

Единственият очевиден недостатък на динамичния подход е, че за разлика от статичните при него няма достоверен метод за количествена оценка на динамичните ефекти.

Динамичният анализ на ефектите от икономическата интеграция произлиза от характеристиките на днешната свободна икономика. Поради своята дълбочина динамичните ефекти на икономическата интеграция имат по-голямо влияние върху икономическите процеси от статичните. „Динамичните ефекти на регионалната икономическа интеграция се свеждат преди всичко до увеличаване на инвестиционните разходи, устойчиво нарастване на търсенето, уедряване на производството и повишаване равнището на неговата специализация, усъвършенстване на организацията и управлението на производството и производствените технологии, рационализиране на териториалното разположение и използване на ресурсите, повишаване на ефективността на производствата, създаване на икономически растеж и т.н.“ (Маринов и др., 2004, с. 79).

Политически детерминанти на икономическата интеграция

Не може да се отрече очевидният факт, че икономическият и политическият елемент на интеграцията са взаимосвързани. Алън твърди, че теорията на икономическата интеграция игнорира други, неикономически нейни аспекти. Според него „не е възможно да се отделят икономическите от политическите елементи на интеграцията. Икономическите загуби и ползи от интеграцията в някои случаи са системно свързани с политически фактори...“ (Allen, 1963, с. 450). Гросман и Хелпман (Grossman and Helpman, 1994, с. 833) смятат, че „политиката“ е отговорът на въпроса защо толкова често се призовава за свободна търговия, а толкова рядко тя се прилага.

Политиците са тези, които подписват интеграционните споразумения. Затова и политическите мотиви са важни определящи фактори за тяхното сключване. Някои изследователи твърдят, че често целите на интеграцията са политически и че икономическите последици – добри или лоши, са странични ефекти на политически решения.

Международни преговори

Един от позитивните ефекти от интеграцията е възможността на страните-членки да постигнат по-добри условия в международни преговори като общност, а не поотделно (Inotai, 1991, с. 37). Според Шикова „нарастването на силата и влиянието при международни преговори с други страни е в основата и е целта на редица регионални икономически асоциации. Тази цел може да бъде чисто политическа, но с икономически последици.“ (Шикова, 2011, с. 22-23).

Привличане на привърженици

Националните правителства често сключват търговски споразумения, за да привлекат подкрепата на определени кръгове или лобита – експортно- и импортоориентирани производители, профсъюзи, браншови организации и др. (Grossman and Helpman, 1994, с. 833; Schiff and Winters, 1998, с. 188; Axline, 1977, с. 89). Гросман и Хелпман (Grossman and Helpman, 1995, с. 680-687) посочват, че тъй като е почти невъзможно едно търговско споразумение да задоволи всички потенциални сектори и заинтересувани страни, политиците често определят дълги преходни срокове и дори изключват някои сектори от обхвата на споразуменията, за да могат те да се прилагат успешно.

Същите автори (Grossman and Helpman, 1995, с. 673) твърдят, че производителите имат по-голяма политическа тежест от потребителите. Ето защо сключването на споразумение за преференциална търговия ще има по-силна политическа подкрепа, отколкото свободната непреференциална търговия, тъй като ограничава конкуренцията за производителите чрез запазване на висока външна защита спрямо останалия свят. Освен това за споразумение за преференциална търговия, което създава отклонения в търговията, ще има повече подкрепа, защото производителите получават по-голям шанс да реализират печалба – ако производителите в дадена страна произвеждат на по-ниска цена (по-ефективно) преди влизането ѝ в интеграционно споразумение, те ще продължат да произвеждат и ще продават и в страните-членки след това; ако обаче те произвеждат на по-високи цени (неефективно) и е налице отклонение в търговията спрямо останалия свят, намаляването на митата след сключване на интеграционното споразумение ще им позволи да продават в страните-членки, получавайки възможността за придобиване на нов пазарен дял, който преди са нямали.

Важно е обаче политиците да търсят баланс между задоволяването на интересите на групите от поддръжници и постигането на икономическо

благосъстояние, защото невинаги привличането на определени лобита е положително от гл.т. на благосъстоянието на страната (Hosny, 2013, с. 147).

Политическа система

Очевидно е, че изграждането на ефективни интеграционни общности ще е по-трудно за държави с различни политически режими и институции, т.е. за да е успешна дадена интеграционна схема, е необходима значителна институционална хетерогенност на участващите държави. Екслийн (Axline, 1977, с. 103-104) смята, че ако дадена група страни създаде интеграционна схема, която е неуспешна, е възможен „нов старт“, свързан с по-интензивна интеграция с по-тесен обхват (по-малко страни-членки). Точно това е подходът, избран за създаване на АИО и за развитие на икономическата интеграция в Африка.

Правни и институционални системи

Лорънс (Lawrence, 1997, с. 22-24) въвежда понятията „плитка“ и „дълбока“ интеграция. Плитка интеграция е налице, когато единственото, което се променя след сключване на дадено търговско споразумение, са митата. Според него обаче все по-голямо значение придобива дълбоката интеграция, защото след премахването на митата остават още много сложни проблеми, дължащи се на различните регулаторни политики на държавите-членки. Дълбоката интеграция е свързана с нуждата от по-нататъшна промяна на тези „други бариери“, които могат да включват политиката в областта на конкуренцията, стандартизацията, данъчната политика, административните процедури, инвестиционната политика, стандартите за труд и околна среда и др. Ето защо сега икономическата интеграция се концентрира допълнително и върху координацията на цялостните правни и институционални системи на държавите, членуващи в дадена общност. Това от своя страна, разглеждано като отдаване на национален суверенитет, прави правителствата по-скептични по отношение на създаването на ефективни интеграционни схеми.

Въпросът за хармонизирането на националните политики е особено важен, когато страните-членки се намират на различен стадий на икономическо развитие. Панагария (Panagariya, 1998, с.44) смята, че дневният ред на дълбоката интеграция обикновено се определя от богатите развити държави в съюза, а по-малките развиващи се страни трябва да нагодят политиките си, независимо дали те са подходящи за техните условия.

Политическа воля

Икономическата интеграция изисква силна политическа воля от страна на членуващите в съюза за постигане на общите цели, защото „държавите обикновено бързат да извлекат изгоди от интеграцията, но се отнасят неохотно към необходимостта да жертват определени порции на автономност в

стопанската си политика.“ (Савов, 1995, с. 468).

Според Руеда-Джункера (Rueda-Junquera, 2006, с. 14) липсата на политическа воля може да доведе до това правителствата да не спазват поетите с интеграционното споразумение задължения, напр. въвеждайки нетарифни ограничения или изключвайки определени чувствителни стоки от обхвата на споразумението.

Отсъствието на политическа воля за цялостно осъществяване на интеграционните проекти е очевидната причина много интеграционни общности да не могат да достигнат пълния си потенциал. Според Шамс (Shams, 2003, с. 16) има две обяснения за това – първото са различната политическа идеология на страните-членки и различната им външна политика, а второто е свързано с въпроса за разпределението на потенциалните ползи от интеграцията. Ако те са неравномерно разпределени и липсва адекватен механизъм за компенсации, страните-членки няма да подкрепят интеграционно споразумение, което така или иначе отнема част от националния им суверенитет.

Интеграция и сигурност

Въпреки че според Панушев (Панушев 2003, с. 34) „икономическата интеграция не е цел, а средство за постигането на ...мир“, много от най-развитите интеграционни общности първоначално са създадени именно с цел постигането на регионална сигурност – такъв е случаят с ЕС, Меркосур, АСЕАН и др. Това е така, защото увеличаването на търговските потоци в резултат от интеграцията намалява риска от вътрешни конфликти с развитието на международните търговски отношения и общите интереси.

Религия, език и култура

Религията играе важна роля за оформянето на политическите, икономическите и културните характеристики на държавите. Тя може да се разглежда и като важен фактор за насърчаване на сътрудничеството и интеграцията на национално и на глобално ниво. Езикът и културно-историческото развитие на държавите са определящи по отношение на политическата, правната и институционалната система на отделните държави, както и за традиционните им международни отношения. Ако държавите, встъпващи в интеграционно споразумение, имат сходно културно-историческо развитие, полето за хармонизация ще е по-ограничено, и обратното – когато страните са твърде различни, е по-малко вероятно лесно да стигнат до консенсус.

Международни отношения

Много е вероятно държави-съюзници в международната политика да искат да създадат интеграционни общности помежду си, за да отклоняват търговията от

трети държави, ако смятат, че това ще доведе до повече загуби за враговете им, отколкото за тях самите (Mansfield and Milner, 1999, с. 610).

Същевременно все по-често се наблюдава тенденцията някои държави да сключват споразумения за преференциална търговия като отговор на сключени от други страни (обикновено техни политически или икономически конкуренти) споразумения (Mansfield and Milner 1999, р. 614) – такъв например е случаят със създаването на ЕАСТ като алтернатива на ЕИО през 1958 г.

Комбинация между икономически и политически фактори

Хаас и Шмитер (Haas and Schmitter, 1964, р. 713-720) предлагат система за комбиниране на икономическите и политическите детерминанти на интеграцията, с чиято помощ може да се оцени потенциалът за нейния успех. Те въвеждат три възможни рейтинга на взаимодействието между политически и икономически фактори – висок, среден и нисък, и идентифицират четири възможности:

- 1) идентични икономически цели и силна политическа воля;
- 2) близки икономически цели и силна политическа воля;
- 3) идентични икономически цели и слаба политическа воля;
- 4) близки икономически цели и слаба политическа воля.

Хаас и Шмитер смятат, че случаи 1 и 2 имат висок, случай 3 – среден, а 4 – нисък рейтинг по отношение на възможностите за успех на дадена интеграционна схема. За съжаление в изследването си авторите привеждат доказателства, че случай 4 е най-често срещаният в практиката. Това показва, че за успеха на интеграционния процес е необходимо наличието на комбинация от благоприятни политически и икономически фактори.

Заклучение

Очевидно е, че икономическият и политическият елемент на интеграцията са взаимосвързани. Не е възможно да се отделят икономическите от политическите елементи на интеграцията, защото икономическите загуби и ползи от интеграцията в някои случаи са системно свързани с политически фактори. Политическата воля и ангажираност на държавите, участващи в интеграционни схеми са също толкова важни за успеха им, колкото и очакваните икономически ползи от интеграцията. Затова и политическите фактори често са причината толкова често да се говори за свободна търговия, а толкова рядко тя се прилага.

Използвана литература

- Маринов, В., Савов, М., Петров, М. Славова, М, Хаджиниколов, Д. и С. Кръстев. (2004). Европейска икономическа интеграция. С.: УИ Стопанство.
- Панушев, Е. (2003). Икономическа интеграция в Европейския съюз. С.: Некст.
- Савов, С. (1995). Световна икономика. Велико Търново: ИК Люрен.
- Шикова, И. (2011). Политики на Европейския съюз. С.: УИ "Св. Климент Охридски".
- Allen, R. L. (1963). Review of The theory of economic integration, by Bela Balassa. – *Economic Development and Cultural Change*, 11 (4), p. 449-454.
- Axline, W. A. (1977). Underdevelopment, dependence, and integration: The politics of regionalism in the third world. – *Industrial Organization*, 31 (1), p. 83-105.
- Balassa, B. (1961). *The Theory of Economic Integration*. Homewood, Illinois: Richard D. Irwin.
- Catudal, H. M. (1951). Review of The customs union issue, by Jacob Viner. – *The American Journal of International Law*, 45 (1), p. 209-211.
- Cooper, C. A. and Masselli, B. F. (1965). Toward a general theory of customs union for developing countries. – *The Journal of Political Economy*, 73 (5), p. 461-476.
- Grossman, G. M. and Helpman, E. (1994). Protection for sale. – *The American Economic Review*, 84 (4), p. 833-850.
- Grossman, G. M. and Helpman, E. (1995). The politics of free-trade agreements. – *The American Economic Review*, 85 (4), p. 667-690.
- Haas, E. B. and Schmitter, P. C. (1964). Economics and differential patterns of political integration: Projections about unity in Latin America. – *International Organization*, 18 (4), p. 705-737.
- Hosny, A. S. (2013). Theories of Economic Integration: A Survey of the Economic and Political Literature. – *International Journal of Economy, Management and Social Sciences* 2 (5) May 2013, p. 133-155.
- Inotai, A. (1991). Regional integration among developing countries, revisited. – Policy, Research, and External Affairs Working Paper no. 643. Washington, D.C.: World Bank.
- Lawrence, R. Z. (1997). Preferential trading arrangements: The traditional and the new. Chapter 2 in *Regional Partners in Global Markets: Limits and Possibilities of the Euro-Med Agreements*, ed. by Ahmed Galal and Bernard Hoekman. Center for Economic Policy Research (CEPR) and the Egyptian Center for Economic Studies (ECES).
- Mansfield, E. D. and Milner, H. V. (1999). The new wave of regionalism. – *International Organization* 53 (3): p. 589-627.
- Meade, J. E. (1955). *The theory of customs unions*. Amsterdam: North Holland.
- Michel, S. (2012). *European Integration Theories and African Integration Realities*. Leiden University.
- Panagariya, A. (1998). *The regionalism debate: An overview*. University of Maryland.
- Rueda-Junquera, F. (2006). European integration model: Lessons for the Central American common market. – *Jean Monnet/Robert Shuman Paper Series* 6 (4). Florida: University of Miami.
- Salera, V. (1951). Review of The customs union issue, by Jacob Viner. – *The Journal of Political Economy*, 59 (1), p.84.
- Schiff, M. and Winters, L. A. (1998). Dynamics and politics in regional integration arrangements: An introduction. – *The World Bank Economic Review*, 12 (2), p.177-195.
- Shams, R. (2003). Regional integration in developing countries: Some lessons based on case studies. – *HWWA Discussion Paper* no. 251. Hamburg, Germany: Hamburg Institute of International Economics.
- Sheer, A. (1981). A survey of the political economy of customs unions. – *Law and Contemporary Problems*, 44 (3), p.33-53.
- Viner, J. (1950). *The Customs Union Issue*. New York: Carnegie Endowment for International Peace.